

**UNIVERSITATEA “1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE
CATEDRA DE ISTORIE**

**REVISTA SATIRICĂ *GURA SATULUI* ȘI ILUSTRĂȚIILE
SALE**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Coordonator științific,

Prof. univ. dr. CORNEL TATAI

Doctorand,

CLAUDIA - MARIA MERCUREAN

**ALBA IULIA
2012**

CUPRINS

Introducere	1
-------------------	---

Capitolul I

<i>Transilvania în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea</i>	7
--	---

I.1. Contextul istoric și politic al vieții românilor transilvăneni în această perioadă	8
I.1.1. Revoluția română de la 1848 din Transilvania	9
I.1.2. Perioada neoabsolutismului (1849 – 1860)	13
I.1.3. Transilvania, în perioada liberalismului habsburgic (1860-1867)	16
I.1.4. Dualismul austro-ungar (1867- 1918).....	20
I.1.4.1. Partidul Național Român și activitatea sa	25
I.1.4.2. <i>Activism</i> sau <i>pasivism</i> – tactici politice românești adoptate în perioada dualismului	29
I.2. Contextul socio-cultural al vieții românilor transilvăneni în această perioadă	33
I.2.1. ASTRA și rolul său în cultura Transilvaniei și a poporului român	38
I.3. Contextul economic al Transilvaniei în această perioadă	43

Capitolul II

<i>Presa românească din Transilvania la granița dintre secolele XIX – XX</i>	48
--	----

II.1. Cadru general	48
II.2. Presa satirică și rolul ei în viața românilor transilvăneni	54
II.2.1. Satira, umorul, ironia în presă – modalități de oglindire a adevărului social-istoric	58
II.2.2. Caricatura și caracterul său militant în cadrul presei satirice	65

Capitolul III

<i>Gura Satului – revistă satirică ilustrată din Transilvania (1867-1881; 1901-1903)</i>	69
--	----

III.1. Viața revistei <i>Gura Satului</i>	69
III.1.1. Perioada pestană (1867 – 1871)	72
III.1.2. Perioada arădeană (1871 – 1879)	77
III.1.3. Perioada publicării la Gherla (1879 – 1881)	79

III.1.4. Reaparitia noii serii la Arad (1901-1903)	81
III.2. Revista <i>Gura Satului</i> și personalitățile vremii	83
III.2.1. Redactorii revistei	83
III.2.1.1. Iosif Vulcan (1841-1907)	84
III.2.1.2. Mircea Vasile Stănescu (1841 – 1888)	87
III.2.1.3. Ioan Russu-Șirianu (1864-1909)	92
III.2.2. Colaboratorii permanenți	94
III.2.2.1. Ioan Slavici (1848-1925)	94
III.2.2.2. Publicul cititor	98
III.2.3. Colaboratorii temporari	99
III.3. Problematika revistei <i>Gura Satului</i>	101
III.3.1. Probleme politice și rubrici în care apar	101
III.3.2. Probleme sociale și rubrici în care apar	103
III.3.3. Aspecte legate de viața culturală a vremii și rubrici în care apar	103
III.3.4. Alte probleme	104
III.4. Genuri și forme literare și artistice prezente în revista <i>Gura Satului</i>	107

Capitolul IV

<i>Caricatura și rolul său în cadrul societății</i>	111
IV.1. Originea, evoluția și spațiul de manifestare al caricaturii	113
IV.2. Categoriile de caricatură	118
IV.3. Comicul caricaturii	120
IV.4. Caricatura în România	122

Capitolul V

<i>Grafica revistei Gura Satului</i>	125
V.1. Caricaturile revistei și tematica lor	127
V.1.1. Caricaturi pe teme politice	128
V.1.2. Caricaturi pe teme sociale	146
V.1.2.1. Caricaturizarea femeilor și a rolului lor în societate	147
V.1.2.2. Caricaturizarea instituției căsătoriei	158
V.1.2.3. Caricaturizarea defectelor umane și a proastelor moravuri	162
V.1.2.4. Caricaturizarea relațiilor sociale interetnice	168
V.1.3. Caricaturi pe teme religioase	170
V.1.4. Caricaturi pe teme de naționalitate	173
V.1.5. Caricaturi pe teme culturale	191

V.1.6. Caricaturi pe tema folosirii limbii române	192
V.1.7. Caricaturi pe teme legate de învățământ	195
V.1.8. Alte tipuri de caricaturi	198

Capitolul VI

<i>Ecourile revistei Gura Satului în secolele XX - XXI</i>	205
Concluzii	212
Bibliografie	219
Izvor edit	219
Bibliografie generală	220
Bibliografie specială	230
Surse online	234
Documente de arhivă	234
Anexe	235

Cuvinte cheie:

Gura Satului, presă, caricatură, revistă, Transilvania, satiră, umor, ironie, presă satirică, a doua jumătate a secolului XIX.

Rezumat

Ion Breazu spunea: „Presa Transilvaniei a fost timp de un secol laboratorul uriaș al conștiinței naționale”.¹ Această metaforă, pe cât de pătrunzătoare pe atât de veridică, arată rolul de necontestat pe care presa transilvăneană l-a avut în atingerea țelului suprem al poporului român din Transilvania, și anume, lupta sa pentru eliberarea socială și națională.

În acei ani îmbibați de evenimente cruciale care au decis hotărâtor soarta poporului român, cum a fost cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, viața presei românești era realmente înfloritoare, datorită bogăției subiectelor dezbătute în paginile gazetelor vremii, iar rolul acesteia era esențial în oglindirea obiectivă a realităților timpului.

Studiul de față reprezintă un demers interdisciplinar care împletește istorie, istoria artelor și filologie în scopul oferirii unei imagini clare asupra conlucrării dintre aceste domenii în editarea cu succes a revistei satirice *Gura Satului*, gazeta ale cărei articole și caricaturi ilustrează în mod semnificativ realitățile sociale, politice și economice ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea din Transilvania.

Prezenta cercetare științifică este structurată pe șase capitole care se doresc a evidenția rolul indiscutabil pe care presa satirică l-a avut de-a lungul uneia dintre cele mai frământate perioade din istoria existenței poporului român transilvănean. În asemenea vremuri, unica modalitate ca transilvănenii să poată rămâne uniți în simțăminte și gândire și să-și întărească puterea de a lupta pentru eliberarea națională, autonomia teritorială, vorbirea limbii române și, în final, pentru reîntregirea neamului românesc a fost presa iar exponenta acesteia, revista *Gura Satului*, a jucat atunci un rol esențial. Prin articolele sale, de cele mai multe ori cutezătoare prin franchețea subiectelor publicate dar mai ales prin intermediul caricaturilor sale, această revistă etalează un caracter militant care a reprezentat suportul moral, cultural și ideologic al luptei românilor din Transilvania de a-și menține existența ca entitate socială, culturală și națională în vremea regimului dualist (1867-1918) și care, prin urmare, o îndreptățește la o analiză atentă și aprofundată.

Într-o perioadă atât de efervescentă din punct de vedere politic, social și cultural precum au fost sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, presa era cea care își asuma rolul de a expune în maniera cea mai directă și veridică realitățile vremii. Presa reprezenta atunci cel mai important mijloc de informare și educare a publicului, oglinda tuturor evenimentelor petrecute sau care urmau să aibă loc. Această funcție vitală pe care presa o îndeplinește în viața societății este impresionant de bine surprinsă în vorbele marelui

¹ Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei: Studii. Articole. Conferințe.*, București, Ed. Casa Școalelor, 1944, p.11, apud Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, București, Ed. Tritonic, 2003, p. 254.

poet Octavian Goga, care spunea: „Totdeauna am văzut în presă un plămân prin care respiră conștiința publică și, în același timp, un mijloc de îndrumare a maselor”.²

Același rol esențial l-a avut presa peste tot în lume, mai întâi în Anglia, Franța sau Germania secolului al XVII-lea, unde ea și-a arătat primele semne de existență, mai apoi în tot restul Europei, pentru ca, abia pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, aceasta să-și facă simțită prezența și în spațiul românesc, întârziere datorată evenimentelor zbuciumate la care istoria noastră a fost martoră încă din cele mai vechi timpuri.

Îndeplinind multiple roluri, presa, în general, și presa satirică, ca ramură importantă a sa, devin, pentru români, mijloc de informare, de educare, de conștientizare asupra realităților vremii, de delectare, și, poate mai presus de toate, instrument de luptă și de sprijinire a luptei românilor pentru dobândirea libertăților și unității naționale într-o perioadă în care soarta națiunii noastre a fost decisă hotărâtor. Această perioadă involburată, și anume cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primii ani ai secolului al XX-lea, se dorește a fi mai întâi descrisă din punct de vedere istoric, al tuturor evenimentelor politice, sociale, culturale și economice esențiale acelor vremuri, pentru a putea fi construit un fundal limpede al contextului în care presa transilvăneană a luat contur și pentru a putea fi pe deplin înțelese locul și importanța exponentei sale, revista *Gura Satului*.

Evenimente istorice cruciale în viața națiunii române din Transilvania precum Revoluția de la 1848–1849, încheierea acordului austro-ungar privind crearea statului dualist Austro-Ungaria la 1867, înființarea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) la 1861, constituirea Partidului Național Român în 1881, alcătuirea „Memorandumului” din 1892, precum și alte evenimente de importanță politică, culturală, religioasă sau economică stau măturie efervescenței ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea și creionează profilul complex al unui secol de referință în istoria Transilvaniei. Aceste momente de însemnătate istorică precum și multe altele constituie obiectul studiului realizat în Capitolul I, intitulat *Transilvania în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea* care are în vedere configurarea contextului istoric și politic al vieții românilor transilvăneni în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și debutul secolului al XX-lea, reliefând aspecte esențiale ale Revoluției de la 1848 din Transilvania, ale perioadei neoabsolutismului (1849–1860), ale evenimentelor petrecute între liberalism și dualismul austro-ungar și ale grelei perioade dualiste. În egală măsură, această primă parte a cercetării științifice studiază contextul socio-cultural precum și cel economic al Transilvaniei în această perioadă pentru a oferi o imagine completă asupra tuturor aspectelor vieții locuitorilor inimii pământului românesc, asupra curajoasei lor lupte pentru câștigarea libertăților naționale în cadrul căreia, unul din pionii principali a fost presa.

Din momentul apariției presei, aceasta a avut un permanent rol de oglindă a tuturor tipurilor de evenimente, de la cele politice, sociale, economice până la cele artistice și literare, deoarece, după cum bine surprindea Ion Gr. Cherciu, „Istoria presei unui popor se integrează exact în istoria generală a lui, ca o

² Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei*, p.11, apud Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei românești*, p. 254.

cumpănă sensibilă a vieții culturale și social-politice”.³ În consecință, presa a apărut dintr-o necesitate a exprimării în scris a tuturor acestor evenimente istorice, fiind un adevărat barometru al vieții politice, economice și cultural-literare într-o perioadă în care se lupta intens pentru dezvoltarea conștiinței naționale și existența unei unități politice și culturale la români.

Oglindirea adevărilor social-istorice ale celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea se face în presă, în modul cel mai obiectiv cu putință, prin intermediul satirei, umorului și ironiei ale căror săgeți necruțătoare critică nedreptățile sociale, biciuiesc viclenia înșelătorilor, îndreaptă viciile și răutatea omenească. Ele sunt acele instrumente în spatele cărora presa a putut să ascundă revolta cititorilor săi vis-à-vis de nedreptățile vremii și prin care tot ea a putut să o transmită mai departe, elegant și mascat, tocmai acelor pe care intenționează să-i demaște. În consecință, vorbele lui Tudor Mușatescu „Satira adevărată e ca acul. Înțepă nu ca să împungă, ci ca să coase”⁴, exprimă faptul că suprema finalitate a satirei este, așadar, una constructivă.

Astfel, cel de-al doilea capitol al prezentei cercetări, purtând titlul *Presa românească din Transilvania la granița dintre secolele XIX – XX*, are ca obiectiv oferirea unei imagini asupra presei românești din acea perioadă și a presei satirice, ca parte integrantă a acesteia. Pornind de la un istoric al apariției și dezvoltării presei în lume și, cu precădere în spațiul european, se va face o trecere treptată spre o descriere a începuturilor presei românești, a modului în care aceasta s-a încadrat în presa europeană sau mondială, a emancipării acesteia în sensul specializării sale. Studiul va încerca să restrângă analiza la un anumit gen de presă, și anume cea satirică, oprindu-se asupra apariției și evoluției ei, particularizând fenomenul de presă satirică la zona transilvăneană și discutând rolul pe care aceasta l-a avut în viața românilor de acolo. De asemenea, în prima parte a sa, capitolul își propune să aducă în discuție conceptele de satiră, umor și ironie în presă, ca modalități de oglindire a adevărului social-istoric, încercând o definire a fiecăruia dintre ele și o delimitare a rolului lor în presă. După clarificarea acestor noțiuni, este abordată o altă modalitate artistică de transmitere a mesajului satiric în presă și anume caricatura. Aceasta este analizată din punctul de vedere al rolului său și al caracterului său militant în cadrul presei satirice, făcându-se referiri concrete legate de locul pe care caricatura îl ocupă în cadrul diferitelor reviste satirico-umoristice din Transilvania.

De asemenea, studiul de față își propune să realizeze, prin intermediul celui de-al treilea capitol al său, *Gura Satului – revistă satirică ilustrată din Transilvania (1867-1881; 1901-1903)*, o analiză a unei reviste care este reprezentativă pentru acest gen de presă din Transilvania celei de-a doua jumătăți de secol XIX și începutului de secol XX. Este vorba de *Gura Satului (1867-1881; 1901-1903)*, care, între revistele satirice ale epocii, se distinge ca una de răsunet, atât prin istoria existenței sale cât și prin varietatea tematicii abordate și a modalităților de transmitere a mesajului său satiric.

Exponentă de bază a presei satirice transilvănene, atât prin articolele sale cât și prin reprezentarea sa grafică, revista *Gura Satului* este o publicație căreia merită să i se acorde atenție deosebită din mai multe

³ Ion Gr. Cherciu, *Genuri și specii publicistice în presa umoristică românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2000, p. 6.

⁴ Tudor Mușatescu apud Elena Macavei, *Umorul*, p. 433.

motive. Mai întâi, pentru că, în ciuda adversităților istorice din Transilvania ultimelor decenii ale secolului XIX, această publicație a apărut cu îndârjire, fără întrerupere, timp de paisprezece ani și apoi, a fost reluată după o întrerupere de douăzeci de ani, tot din dorința de a oferi publicului cititor ore de „aleasă desfătare” și crâmpie de realitate obiectivă. Cele patru perioade și locuri de apariție ale gazetei, respectiv Pesta (1867-1871), Arad (1871-1879), Gherla și ulterior Gherla și Arad (1879-1881) și din nou Arad (1901-1903) stau mărturie pentru consecvența și seriozitatea cu care revista a ieșit de sub lumina tiparului. Un alt motiv de apreciere al acestui periodic se datorează, fără echivoc, personalităților vremii cu care aceasta a colaborat și care au dăruit paginilor sale mostre de talent literar-artistic, etalând o paletă variată de subiecte legate de evenimente politice, sociale sau culturale specifice diferitelor momente, redată printr-o diversitate de genuri și forme literare epice, lirice sau dramatice, îmbrăcate în mantia satirei cu finalități moralizatoare.

Acest ton satiric al scrierilor ce transpar din paginile revistei *Gura Satului* este, pe de o parte lăsat la latitudinea interpretării parodiilor, caricaturilor, epigramelor, fabulelor, baladelor, reportajelor, epistolelor ș.a. iar pe de altă parte, exprimat direct, ca intenție clară a autorilor articolelor, oameni „pururea veseli și zimbitori”⁵ de a-și împrăștia fulgerele asupra tuturor mișeilor și nedreptilor, fățarnicilor și trădătorilor⁶ ale căror acțiuni intenționează a le combate prin intermediul scrierilor lor.

Nume precum Ioan Slavici, Alexandru Macedonski, G. Sion, Grigore Alexandrescu, A. Depărățeanu, Ion Creangă, Iosif Vulcan, M. V. Stănescu, I. Russu-Șirianu ș.a. reprezintă dovada vie că această revistă s-a bucurat de colaborări literare cu personalități dintre cele mai alese ale vremii, multe dintre ele făcându-și ucenicia în paginile acestei foi, și a căror valoare i-a consacrat în timp printre marii clasici ai literaturii române.

Gura Satului este o revistă care se bucură de un public extrem de numeros și variat, format atât din românii transilvăneni dar și de maghiari și germani din Austro-Ungaria, cărora li se răspunde la rubricile de corespondență în limba lor maternă. Păturile sociale din care fac parte cititorii acestei reviste sunt complet reprezentate, de la clerici, avocați, profesori, studenți, funcționari, până la târgoveți, negustori dar și țărani. La rândul lor, rubricile revistei sunt și ele complexe. Ele abordează subiecte dintre cele mai diverse, de la redarea realităților social-politice prin intermediul unor poezii, povestiri, epistole, scenete, sau caricaturi la anunțuri publicitare sau de alte genuri, ori corespondență directă cu cititorii. Împletirea, în paginile revistei, a creațiilor inspirate din folclorul românesc cu pasaje eminent literare și cu caricaturi a căror expresivitate depășește de multe ori limbajul scris conferă acestuia o originalitate care atrage și cititorul zilelor noastre, cu atât mai mult cu cât multe dintre temele dezbătute, mai ales cele din sfera socialului, își găsesc similitudini cu realități ale secolului nostru.

Prezentul demers științific demonstrează că, prin programul său, tematica abordată, genurile și speciile literare prezente și, nu în ultimul rând, prin efectul pozitiv pe care l-a avut asupra cititorilor săi, revista *Gura Satului* (alături de alte publicații precum *Calicul* sau *Vulturul*) marchează „perioada de

⁵ *Gura satului*, Nr. 28, Gherla, 1880, p.1.

⁶ *Ibidem*.

eflorescență a presei satirice românești din Transilvania”⁷, rămânând o revistă de referință pentru presa transilvăneană a sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX dar care are și reale ecouri în contemporaneitatea noastră.

Una dintre componentele de bază ale presei satirice este ilustrația, de cele mai multe ori caricaturală, care formează împreună cu cuvântul un tot umoristico-satiric menit să critice biciuitor, să îndrepte dar și să înveselească. Aceste multiple valențe îndeplinite de caricatură au consacrat-o drept gen artistic dar și publicistic al cărui rol rămâne esențial în existența și buna receptare a presei satirice. Din acest motiv, lucrarea de față, încearcă să ofere o abordare teoretico-practică a caricaturii, așa cum este ea reprezentată în paginile revistei satirice *Gura Satului*, una dintre cele mai îndelungate și mai bine receptate publicații satirice ilustrate ale românilor transilvăneni în perioada dualismului austro-ungar.

Acest lucru este realizat prin intermediul capitolului IV, intitulat *Caricatura și rolul său în cadrul societății*, care își propune să realizeze o trecere de la teoretic la practic în ceea ce privește acest gen artistic printr-o analiză care se va axa asupra caricaturii și rolului acesteia în cadrul societății, pornind de la o abordare a genului caricatural din perspectiva teoretică, a originii, dezvoltării, evoluției și spațiului său de manifestare atât la nivel european dar și mondial, al categoriilor sale, al tipurilor de comic pe care îl transmite și până la manifestarea concretă a caricaturii în spațiul românesc.

Astfel, se încearcă mai întâi o abordare teoretică a caricaturii, făcându-se o definiție a acestui gen artistic și o trasare a originilor și evoluției sale în spațiu și timp. Așadar, la început, rolul caricaturii a fost acela de a relaxa, de a distra privitorul dar și pe creatorul său care schița personaje sau scene din realitatea contemporană accentuând aspecte criticabile ale acestora. Treptat, caricatura primește valențe social-moralizatoare care îi conturează acestui tip de artă un cu totul alt statut. În ceea ce privește cronologia evoluției acestui gen artistic, primele semne de manifestare ale caricaturii datează încă din îndepărtata Antichitate însă, nașterea caricaturii în adevăratul sens al cuvântului poate fi punctată în Italia secolului al XVII-lea, urmată apoi de Franța sau Anglia unde caricatura devine o artă dedicată poporului. Mai apoi, succesul ilustrației este asigurat în secolul al XIX-lea de evoluția tehnicii deopotrivă cu evoluția generală cunoscută de țările în care se dezvoltă primele semne de industrialism. Acest secol reprezintă în fapt perioada de înflorire supremă a jurnalismului și a litografiei care au avut rolul unui tărâm fertil în dezvoltarea fără precedent a caricaturii. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, caricatura este aplaudată la scenă deschisă căci acesta este momentul cel mai înfloritor al presei satirice ilustrate. Acest gen își continuă reprezentarea, cu același succes, și în secolele XX și XXI, când continuă să fie pe larg practică în cadrul presei, pe lângă caricatura de șevalet și caricatura benzilor desenate care sunt practicate și ele într-o manieră deloc neglijabilă.

În ceea ce privește categoriile de caricatură, se poate vorbi de caricatura socială, care se oprește îndeosebi asupra aspectelor criticabile din societate, de caricatura politică, care abordează subiecte de importanță politică într-o anumită etapă a unei națiuni, de caricatura de moravuri, care vizează conduita morală a membrilor unei societăți, de caricatura portretistică cu scop exclusiv de divertisment ș.a., oricare

⁷ Livia Grămadă, *Presa satirică*, p. 21.

dintre aceste tipuri de caricatură fiind determinată de evenimentele social-istorice în succesiunea lor mai degrabă decât de diferitele valențe stilistice.

Lucrarea încearcă în continuare să se oprească și asupra comicului caricaturii deoarece aceasta înseamnă, fără doar și poate, o artă a râsului. În mod primordial, caricatura evidențiază defecte fizice sau trăsături de caracter demne de critică, însă, intrând în profunzimea sensurilor sale, în spatele etalării acestor defecte, caricaturistul critică, pe lângă o anumită tipologie umană, și o clasă socială, un eveniment social-istoric, un partid politic etc. Așadar, comicul rămâne conceptul care stă la baza caricaturii, orice desen caricatural lipsit de accente comice rămânând o creație artistică incompletă.

Referitor la manifestarea acestui gen artistic în România, caricatura se naște aici în secolul al XIX-lea, odată cu dezvoltarea presei satirice ilustrate, tradiția sa fiind continuată și în secolul XX, când se pune mult accent pe caricatura portretistică dar și în zilele noastre.

Făcând o trecere de la general la particular sau de la aspectele teoretice la cele practice, s-a realizat, prin intermediul capitolului V, intitulat *Grafica revistei Gura Satului*, o analiză concretă a unor caricaturi reprezentative pentru această revistă care ocupă un loc distinct între publicațiile de gen din Transilvania celei de-a doua jumătăți de secol XIX și începutului de secol XX. Aceste desene au fost comentate atât prin prisma detaliilor tehnico-artistice dar și din perspectiva tematicii expuse și a semnificației mesajului lor.

Astfel, caricaturile pe teme politice reliefează probleme de politică internă actuală fiecărui moment în care acestea sunt publicate, de la diverse legi, activitatea Dietei, non-participarea românilor la viața politică a statului, anumite figuri de politicieni și receptarea rolului lor în cadrul societății transilvănene ș.a., și foarte rar, chestiuni de politică externă. Caricaturile pe teme sociale, foarte numeroase, sunt și ele pe larg analizate, punându-se accent pe caricaturizarea femeilor și a rolului lor în societate și reliefând aici superficialitatea, ipocrizia și, în general, slăbiciunile celor mai multe dintre acestea, îndeosebi reprezentante ale burgheziei. De asemenea, un număr considerabil dintre ilustrațiile cu tematică socială caricaturizează instituția căsătoriei, satirizând materialismul tinerilor în alegerea partenerilor. Defectele umane și proastele moravuri sunt și ele aduse în prim plan de către penița caricaturii, încercându-se prin aceasta o corectare a lor. Relațiile sociale interetnice fac și ele obiectul desenelor caricaturale ale revistei dată fiind perioada istorică în care aceasta apare. Astfel, încercarea de conviețuire pe același teritoriu a românilor cu maghiarii a reliefat îndeajuns de multe diferențe caracteriale încât să poată constitui subiectul multora dintre caricaturile *Gurii Satului*. Religia și problemele legate de biserică nu sunt nici ele uitate, cu atât mai mult cu cât permanenta încercare a ungarilor de a deznaționaliza populația românească transilvăneană s-a realizat și prin intermediul bisericii. Datorită fervenței acestui deziderat, ideea de naționalitate și de păstrare a identității naționale sunt, de asemenea, constante printre ilustrațiile publicației în discuție. Cât despre folosirea limbii române sau, mai bine spus, a interzicerii folosirii ei, precum și despre dreptul românilor de a realiza un învățământ necenzurat în limba maternă, au fost alese și comentate caricaturi semnificative legate de acest subiect. Pe lângă aceste teme principale ale numerelor revistei, lucrarea a încercat să surprindă și alte subiecte abordate de ilustrații deosebit de expresive prin tonalitatea lor ironică.

Important de remarcat este faptul că, perioada cea mai prolifică a etalării desenului caricatural în această publicație este cea a primilor patru ani de existență (1867-1871), atunci când ea a fost editată la Pesta, și când, fiecare număr al său conținea pe ultima sa pagină una sau două caricaturi pe teme de actualitate. Odată cu mutarea redacției la Arad, revista își păstrează tendința de a delecta publicul cititor cu desene caricaturale însă, ele sunt mai puține ca număr pentru ca, spre sfârșitul primei perioade de publicare acestea să devină puțin mai rare. A doua serie de apariție (1901-1903) conține și ea ilustrații dar nu toate sunt în sens caricatural ci mai degrabă de desen care însoțește anumite dialoguri, anecdote sau articole.

Așadar, bucurându-se de o varietate tematică extraordinară, caricaturile revistei satirice *Gura Satului* acoperă aproape toate domeniile vieții românilor transilvăneni între 1867-1881 și 1901-1903, satirizând toate aspectele criticabile ale acesteia, dezvoltându-le inteligența prin strădania lor de a descifra substratul fin al desenului, îmbărbătându-i să lupte cu îndârjire pentru îndeplinirea năzuințelor lor naționale, sociale și politice și, nu în ultimul rând, făcându-i să zâmbească în vremuri în care doar umorul a fost unicul și cel mai bun prieten al lor. Această strânsă prietenie între poporul român și umor rămâne legendară, căci el a știut să guste întotdeauna picanteriile satirico-umoristice ale vieții, cunoscând faptul că, în spatele oricărei glume și implicit a unei caricaturi, se găsește un mare adevăr de necontestat.

Acesta este și motivul pentru care *Gura Satului* și-a găsit un larg ecou în secolele XX și XXI când, după optzeci de ani de tăcere, arădenii, locuitorii tărâmului publicării acestei reviste, au hotărât să intre din nou în „gura satului” printr-un festival de satiră și umor sătesc purtând același nume ca și revista, care a devenit internațional cu timpul, și ale cărui legături cu revista secolului al XIX-lea sunt strânse și incontestabile. Acest festival reiterează de treizeci de ani neîntrerupt, spiritul și frumusețea umorului popular și rolul său relaxant dar și moralizator, așa cum la timpul său, revista *Gura Satului* a reușit să destindă biciuitor fețele publicului secolului al XIX-lea prin articolele și caricaturile sale. Participarea autoarei la ultima ediție a acestui festival, în august 2011, a făcut posibilă o creionare autentică a trăsăturilor acestei manifestări culturale, un contact real cu organizatorii săi, personalități participante, degustarea unor mostre de umor popular autentic care au permis realizarea ultimei părți a acestei cercetări științifice, cel de-al șaselea capitol care poartă titlul *Ecourile revistei Gura Satului în secolele XX – XXI* și care intenționează să dovedească faptul că atmosfera secolului al XIX-lea poate fi ușor percepută și în contemporaneitate. Izul *Gurii Satului*, importanța sa, rolul său în devenirea națională a transilvănenilor dăinuie cu ajutorul acestui festival dar și prin alte indicii bănațene care întăresc ideea că trecutul nu a fost doar al străbunilor noștri ci este și al nostru și va fi, cu siguranță și al urmașilor noștri. Acest festival este mărturia vie că marile realizări ale timpului nu sunt lăsate uitării.

Concluzionând, prezentul demers interdisciplinar care a împletit istorie, literatură, artă și mostră de cultură autentică dorește să pună în lumină o revistă care, destul de puțin amintită în bibliografia de specialitate, merită să fie evocată deoarece, într-un secol în care presa era unicul mijloc prin care publicul transilvănean cunoștea, se îmbărbăta, se încărca spiritual ori se elibera de tensiunea vorbelor ce nu puteau fi spuse, *Gura Satului* a fost o publicație care, prin articolele și ilustrațiile sale, a spus lucrurilor pe nume, oricât de dureros sau plăcut a fost pentru cititori, întărind, odată în plus, înțeleptele vorbe ale marelui

romancier englez Joseph Conrad care spunea: „O caricatură înseamnă să pui fața unei glume pe trupul adevărului.”⁸

⁸ www.rightwords.ro

Mulțumiri

Pe parcursul întregului stagiu doctoral, m-am bucurat de îndrumarea de un înalt profesionalism a domnului prof. univ. dr. Cornel Tatai, coordonatorul științific al acestei lucrări. Sfaturile competente ale dânsului, meticulozitatea și obiectivitatea analizei întregii mele activități din perioada doctorală, sugestiile bibliografice pertinente precum și răbdarea și dăruirea de care a dat neobosit dovadă de-a lungul celor trei ani de studiu doctoral mă îndreptătesc să îi aduc sincere și profunde mulțumiri și să îl asigur de tot respectul și prețuirea mea. Rămân recunoscătoare domnului prof. univ. dr. Cornel Tatai și datorită permanentei încurajări pe care mi-a oferit-o și a încrederii pe care mi-a acordat-o încă de la începutul colaborării noastre. Gândurile mele de mulțumire care se îndreaptă spre domnia sa sunt însoțite de mândria de a-i fi discipol în această minunată știință, Istoria.

Aduc mulțumiri și altor cadre didactice universitare de la Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia care m-au ajutat prin sfaturile oferite cu ocazia participării la sesiunile științifice sau a susținerii Rapoartelor de cercetare.

Mulțumesc, de asemenea, tuturor prietenilor care mi-au fost alături pe întreaga perioadă a doctoratului.

Nu în ultimul rând, mulțumesc din suflet familiei mele care mi-a insuflat pasiunea pentru studiu și care m-a înțeles și sprijinit pe parcursul pregătirii mele. Rolul familiei mele în finalizarea doctoratului meu a fost unul foarte important.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Acu, Dumitru, *Asociațiunea Astra – 150 de ani. Repere cronologice 1861-2011*, Sibiu, Editura Asociațiunii ASTRA, 2011.

Alexianu, Alexandru, *Mode și veșminte din trecut : cinci secole de istorie costumară românească*, București, Ed. Meridiane, 1987.

Antonescu, Nae, *Reviste din Transilvania*, Oradea, Biblioteca Revistei Familia, 2001.

Ardelean, Teodor, *Asociațiunea ASTRA și limba română*, Sibiu, Editura Asociațiunii Astra, 2011.

Arsène, Alexandre, *L'art du rire et de la caricature*, Paris, Librairies-Imprimeries Réunies, 1892.

ASTRA, Revista Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Despărțământul Central Sibiu, Anul III, numărul 9, iulie-septembrie 2011.

Avram, Alexandru, Babeș, Mircea, Badea, Lucian, Petrescu-Dîmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru, *Istoria românilor. Vol. 1: Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, Editura Enciclopedică, 2010.

Badea, Marin, *Scurtă istorie a presei românești*, București, Editura Economică, 2004.

Baridon, Laurent, Martial, Guédron, *L'art et l'histoire de la Caricature*, Paris, Citadelles & Mazenod, 2009.

Bayard, Émile, *La caricature et les caricaturistes*, Paris, Librairie Charles Delagrave, 1900.

Bărbulescu, Mihai, Deletant, Dennis, Hitchins, Keith, Papacostea, Șerban, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Corint, 2005.

Beerbohm, Max, *The Spirit of Caricature*, [1901], New York, Alfred A. Knopf, 1928.

Boldureanu, I. V., *Contemporanii, Antologia literaturii dialectale bănățene Gura Satului, la Radio Timișoara, 20 de ani*, volum colectiv, Ed. Marineasa, 2010.

Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei: studii, articole, conferințe*, București, Editura Casa Școalelor, 1944.

Brivois, Jules, *La caricature de 1830 - 35*, (Publiée par Charles Philipon), Paris, A la Revue Biblio-Iconographique, 1899.

Bucura (Mercurean), Claudia, *Ipostaze caricaturale ale revistei satirice Gura Satului (1867-1881; 1901-1903)*, în *Transilvania*, Nr. 8 / 2011, p. 58-65.

Bucura (Mercurean), Claudia, *Presa satirică și rolul ei în viața românilor transilvăneni la granița dintre secolele XIX-XX, prin intermediul revistei "Gura Satului" (1867-1881; 1901-1903)*, în *Gând Românesc. Revistă lunară de cultură, știință și artă*, Anul V, Nr. 1,2,3 (40, 41, 42), martie 2012.

Bucura (Mercurean), Claudia, *Rolul presei satirice în reflectarea realităților social-istorice transilvănene din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Transilvania*, Nr. 7 / 2012, p. 71-74.

Bucura (Mercurean), Claudia, *Satira, umorul, ironia în presă – modalități de oglindire a adevărului social-istoric în Volumul Adunării Generale Omagiale „Asociațiunea ASTRA – 150 de ani (1861-2011)”* (Volum sub tipar).

- Champfleury, *Histoire de la caricature moderne*, Paris, Dentu, 1865.
- Cherciu, Ion Gr., *Genuri și specii publicistice în presa umoristică românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2000.
- Deschamps, J., *Notice sur la caricature après la Révolution de 1848*, Rouen, Imprimerie de Paul Leprêtre.
- Dicționar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice*, București, Editura Meridiane, 1995.
- Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979.
- Dicționarul presei arădene*, coord. Emil Șimăndan, Arad, Ed. Gutenberg, 2010.
- Drimba, Lucian, *Iosif Vulcan*, București, Ed. Minerva, 1974.
- Eminescu, Mihai, *Sfântul pământ al Transilvaniei: Transilvania sub dualismul austro-ungar*, București, Ed. Saeculum, 1997.
- Ene, Virgiliu, *Satira în literatura română. Studiu și antologie*, București, Editura Albatros, 1972.
- Erre, Fabrice, *Le monde ouvrier vu par la caricature 1830 – 1914*, (Maîtrise d'Histoire), Perpignan, Université de Perpignan, 1996.
- Erre, Fabrice, *L'arme du rire : la presse satirique en France 1789-1848*, Thèse pour le doctorat d'histoire, Paris – Sorbonne, Juin 2007.
- Feher, Carol, Feher, Elena, Căndea, Florica R., *Rapsozi și rapsodii măcene*, Arad, Editura Promun, 2009.
- Gaultier, Paul, *Le Rire et la caricature*, Paris, Hachette, 1906.
- Gluvacov, Ana, *Afirmarea femeii în viața societății*, București, Editura politică, 1975.
- Grand-Carteret, John, *Les mœurs et la caricature en France*, Paris, La Librairie illustrée, 1888.
- Grămadă, Livia, *Iosif Vulcan și începuturile presei umoristice în Transilvania, în Centenar „Familia”, 1865-1965*, Oradea, 1967, p. 171-179.
- Grămadă, Livia, *Gura satului în perioada colaborării lui Ioan Slavici (1872 -1875)*, în *Studia Universitatis Babeș Bolyai, Series Philologia, Fasciculus 2*, Cluj, 1970, p. 51-63.
- Grămadă, Livia, *Tutti Frutti și Umoristul. Contribuții la istoria presei satirice românești din Transilvania*, în *Studia Universitatis Babeș Bolyai, Series Philologia, Fasciculus 2*, Cluj, 1970, p. 35-59.
- Grămadă, Livia, *Presa satirică românească din Transilvania, 1860-1918, Antologie, studiu introductiv, note, glosar și anexe*, Cluj, Ed. Dacia, 1974.
- Greco, Victor V., *ASTRA în lupta pentru făurirea statului național unitar român*, Sibiu, 1987.
- Greco, Victor V., *ASTRA, Vocația perenității românilor*, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Hangiu, I., *Dicționar al presei literare românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- Hangiu, I., *Presa românească de la începuturi până în prezent: dicționar cronologic 1790-2007*, Vol. 1-4, București, Ed. Comunicare.ro, 2008-2009.

- Hitchins, Keith, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Dacia, 1970.
- Hitchins, Keith, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
- Hitchins, Keith, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.
- Hitchins, Keith, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1868-1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.
- Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, București, Ed. Humanitas, 1994.
- Hitchins, Keith, *Ortodoxie și naționalitate: Andrei Șaguna și românii din Transilvania*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995.
- Hitchins, Keith, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania (1860-1914)*, București, Editura Enciclopedică, 2000.
- Hitchins, Keith, *The Identity of Romania*, București, Editura Enciclopedică, 2009.
- Iankélévici, Vladimir, *Ironia*, traducere de Florica Drăgan și V. Fanache, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
- Iosif Vulcan, 1841-1907, Bibliografie de recomandare*, Serviciul de informare bibliografică, Oradea, (f.a.).
- Istoria României în Date*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972.
- Istoria românilor. Constituirea României moderne (1821-1878)*, Vol. VII, Tom I, Coordonator: Acad. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Istoria românilor. De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, Vol. VII, Tom II, Coordonator: Acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Jones, Philippe, *La presse satirique illustrée entre 1860 et 1890*, Paris, Institut français de presse, 1956.
- Jones, Philippe, *La Liberté de la Caricature en France au XIXe Siècle*, Extrait de la Revue «Synthèses», N°. 165, Février, 1960.
- Kahn, Gustave, *La femme dans la caricature française*, Paris, A. Méricant, 1911-1912.
- Kalifa, Dominique, *La culture de masse en France, 1860-1930*, Paris, Éd. La Découverte, 2001.
- Kalitina, Nina Nikolaevna, *La caricature française dans les 30 premières années du XIXe siècle*, Leningrad, 1955.
- Le Men, Ségolène, *Daumier et la caricature*, Citadelles & Mazenod, 2008.
- Lupaș, Octavian, *Figuri arădane: Mircea V. Stănescu (1841 – 1888)*, Arad, “Concordia” Institut de Arte Grafice și Editură S. A., 1936.
- Lupaș-Vlasiu, Marina, *Aspecte din Istoria Transilvaniei*, Sibiu, Institutul de Arte Grafice “Dacia Traiană”, 1945.
- Macavei, Elena, *Umorul, atitudine existențială și mod de comunicare*, în *Psihologia*, nr.1 / 2001, p. 15-23.
- Macavei, Elena, *Umorul în publicații astriste*, Sibiu, Ed. Asociațiunii Astra, 2007.

- Macavei, Elena, *Asociațiunea ASTRA și ctitorii*, Sibiu, Editura Asociațiunii ASTRA, 2011.
- Maiakovskij, Vladimir, *Satira*, Moscova, Goslitizdat, 1953.
- Matei, Pamfil, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională 1861-1950*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.
- Mârza, Iacob, *Etape și momente din istoria învățământului în Transilvania (sec. XVIII-XIX)*, Sibiu, Ed. IMAGO, 2002.
- Moga, Valer, *Astra și societatea 1918-1930*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară, 2003.
- Morin, Louis, *Le dessin humoristique*, Paris, Henri Laurens éditeur, 1913.
- Neamțu, Gelu, *Alexandru Roman, marele fiu al Bihorului : (1826-1897)*, Oradea, Editura Fundația Culturală "Cele Trei Crișuri", 1995.
- Neamțu, Gelu, *Revoluția românilor din Transilvania: 1848-1849*, Cluj-Napoca, Editura Carpatica, 1996.
- Neamțu, Gelu, *Fața necunoscută a Revoluției române de la 1848-1849 din Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004.
- Neamțu, Gelu, Bolovan, Ioan, *The revolution of 1848-1849 in Transylvania: Contributions to the history of mentalities and of the social imaginary*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane: Institutul Cultural Român, 2004.
- Neamțu, Gelu, *Alte studii de istoria presei românești*, Cluj-Napoca, Editura Societății Culturale Pro Maramureș "Dragoș Vodă", 2004.
- Neamțu, Gelu, "Religia română" în Transilvania: 1848-1918, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010.
- Neamțu, Gelu, *George Barițiu: gazetele și procesele sale politice...*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011.
- Netea, Vasile, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, Ed. Vreimea, 1947.
- Nica, M., Groza, G., Șimăndan, E., *Evoluția și tipologia presei arădene (1833-2002)*, Arad, Editura Fundației "Ioan Slavici", 2006.
- Niciu, I., *Un moment din viața lui Slavici: revolta de la Păuliș, în Limbă și literatură*, VII, 1963, 64, p. 405-410.
- Nicolae, Constantin, *Dicționar de personalități istorice românești*, Ed. Salgo, Sibiu, 2008.
- Oprescu, Gh., *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, București, Fundația Regală Pentru Literatură Și Artă, 1937.
- Oprescu, Gh., *Grafica românească în secolul al XIX-lea, Vol. I, II*, București, 1942, 1945.
- Panaitecu, Val, *Humorul*, vol. I și II, Iași, Editura Polirom, 2003.
- Perahim, J., Kazar, V., *Grafica militantă românească*, București, Ed. Meridiane, 1963.
- Pervain, I., *Ioan Slavici, Revoluția din Pîrlești (1873)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Fasc. 1, 1967, p. 39-48.

- Petcu, Marian, *Tipologia presei românești*, Iași, Institutul European, 2000.
- Petcu, Marian, *Istoria presei române*, București, Editura Tritonic, 2002.
- Pilotell, *La Caricature politique*, Paris : Imprimeries de Balitout, Questroy et Cie, 1871.
- Piltz, Georg, *Geschichte der europäischen Karikatur*, Berlin, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1976.
- Popa, Mircea, *Presa și ideea națională*, Alba Iulia, Univ. "1 Decembrie 1918", 2000.
- Popa, Mircea, Tașcu, Valentin, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, București, Ed. Tritonic, 2003.
- Ragon, Michel, *Le dessin d'humour : histoire de la caricature et du dessin humoristique en France*, Paris, Seuil, 1992.
- Răduică, Georgeta, Răduică, Nicolin, *Dicționarul presei românești 1731-1918*, București, Editura Științifică, 1995.
- Refort, Lucien, *La caricature littéraire*, Paris, A. Colin, 1932.
- Russu-Șirianu, Ioan, *Iobăgia*, Vol. I, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane Gr. Or. Romane, 1908.
- Sabău, Nicolae, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002-2005.
- Searle, Ronald, Roy, Claude, Bernd, Bornemann, *La caricature: art et manifeste, du XVI e siècle à nos jours*, Skira, 1974.
- Silvestru, Valentin, *Umorul în literatură și artă: Glose istorice și teoretice*, București, Editura Meridiane, 1988.
- Stan, Apostol, *Revoluția Română de la 1848*, București, Ed. Albatros, 1992.
- Șușală, Ion N., Bărbulescu, Ovidiu, *Dicționar de artă. Termeni de atelier*, București, Editura Sigma, 1993.
- Tatai-Baltă, Cornel, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, Editura Eventus, 1995.
- Tatai-Baltă, Cornel, *Pagini de artă românească*, Blaj, 1998.
- Tatai-Baltă, Cornel, *Interferențe cultural-artistice europene*, Blaj, Ed. Astra, 2003.
- Tatai-Baltă, Cornel, *Scrieri despre artă*, Alba Iulia, Altip, 2005.
- Tatai-Baltă, Cornel, *Ipostaze cultural-artistice*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007.
- Tatai, Anca-Elisabeta, *Xilografura de la Sibiu (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2007.
- Tatay, Anca Elisabeta, *O privire de ansamblu asupra revistei "Gura satului" (1867-1881). Studiu de caz asupra caricaturilor „Gurii satului” din perioada pestană – ianuarie 1869 – martie 1871*, în vol. *Școala Ardeleană*, Nr. 3/2008, p. 436-470.
- Tatay, Anca Elisabeta, *Tradiție și inovație în tehnica și arta ilustrației cărții românești tipărite la Buda (1780-1830)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2010.
- Taylor, A.J.P., *Monarhia habsburgică, 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, București, Allfa, 2000.

- Tillier, Bertrand, *La caricature en France de 1789 à 2000*, Les Éditions de l'Amateur, 2005.
- Tillier, Bertrand, *La République, La caricature politique en France 1870 – 1914*, CNRS Éditions, f.a.
- Tillier, Bertrand, *De la caricature au caricatural : une histoire du XIXe siècle*, (Thèse), f.e., 2007.
- Tillier, Bertrand, *Entours de l'art : caricature, image et politique*, Paris 1 Panthéon – Sorbonne, 2007.
- Totu, Maria, *Istoria modernă a României: (1821-1878)*, București, s.n., 1989.
- Vatamaniuc, D., *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968.
- Veyrat, Georges, *La caricature à travers les siècles*, Paris, Charles Mendel, 1895.
- Wautier, Delphine, *L'image de la femme dans la caricature des grands quotidiens, Janvier 1914 - Juin 1919*, (Mémoire de maîtrise), 1981.
- Wright, Thomas, *Histoire de la caricature et du grotesque dans la littérature et dans l'art*, traduction d'Octave Sachot, notice par Amédée Pichot, Paris, Garnier, 1866.